

Ahlak gymmatlygy goraga mätäçdir

Category: Goşgular, Jemgyýetçilik tankydy, Kitapcy, Romanlar

написано kitapcy | 21 январа, 2025

Ahlak gymmatlygy goraga mätäçdir

AHLAK GYMMATLYGY – GORAGA MÄTÄÇ BARLYKDYR!

Jemgyýetçilik aňynyň tizligi ölçeýän abzallara eýgertmejek derejede çalt ösýänligindenmi nämemi, soňky ýyllarda dünýä jemgyýetçiliginiň we ylmynyň iň gowy gazananlaryny özümize özleşdirmek bilen birlikde, owallar türkmenе mahsus bolmadyk ýaramaz hüý-häsiýetler hem aramyza ýyldyrym çaltlygynda ornaşyp barýar. Hatda diňe bir ornaşmagam däl, hiç hili geň-taňsy görülenok, köpçülikleýin ýazgarylanok, gaýtam adaty bir bolaýmaly zatlara we durmuşumyzyň aýrylmaz bölegine öwrülip barýar.

Adatça, türkmen halky agras halk. Ol köpçülikde beýemçisiräp suwjaryşyp ýörmegi, wäsisirejek bolup kilçirmegi, umuman artyk sözlüligi halamaýar. Fransuz diplomaty Gullibef de Blokwiлиň "Türkmenlerde ýesirlikde", amerikan žurnalisti Mak Gahanyň "Gazawat urşy", A.Lomakiniň "Türkmen adatlary" ýaly baryp 150 ýyl töwerekleri mundan öň ýazyp giden hersi çelpek ýaly taryhy-dokumental kitaplaryny okaýaň welin, bary-ýogy 10 arka ýeter-ýetmez nesil şejeresiniň aňyrsyndaky ata-babalarymyzyň nähili belent derejedäki ahlaklarynyň we häsiýetleriniň bolandygyna göz ýetirýärsiň. Ol kitaplaryň gatyny açanyňda hakyky türkmeniň keşbi ör-boýuna galýar. Bu bir tarapdan bizde buýsanç duýgusyny döredýän bolsa, ikinji bir tarapdan päk ahlakly ata-babalarymyzyň önünde utanç duýgusyny döredýär. Beýik türk şahyry Nejip Fazyl Kysaküregiň: "Fatih Soltan Mehmet ikilenç direlip geläýse bize näme diýjegini bilemok, emma "Stambuly wizantiýalylyar eýeläpdir öýdýän..." diýip, gaýtadan söweşe girerdi" diýen ýalyrak bir sözi bar. Bu sözi häzirki bolşumyza kybap getirenimizde, 150 mundan owalky

atalarymyzyň gelip düşen halymyzy görenlerinde bize näme diýjegi belli däl welin, ýurdy ruslar eýeläpdir diýip, ilaty gaýtadan Gökdepä üşürerlermikä diýýän. Ahlak, edep-terbiýe barada oýlananynda, ilki bilen öz durmuşymyza bolup geçen waka ýadyma düşýär. 10-12 ýaşly çagakak atamyzyň alty oglunyň hojalygyny bereketlendirip oturan miweli ağaçlardan doly mellegine günuzyn işlemäge giderdik. Özüňize mälim, şular ýaly hojalyk ogully-gyzly bolýar. Agşamlyk üşülip nahar edinilensoň ýuwaşlyk bilen her kim öz öýüne dagalardy. Agalarymyzyň iki-üç sanysynyň öýi obanyň bir çetinde bolsa, iki-üç sanysynyň öýi obanyň beýleki çetindedi. Onsoň garry enemiz (atamyň ejesi) agtyk gyzlarynyň birine "Aý-uu, pylany, gyzlary bar-da pylan köçeden özüň geçirip gel" diýerdi welin, özüm bilen deň-duş agalarymyň gyzlary "Ene, ynha, pylan agamyň ogly bar-a, öz doganym dälmi näme ol, bile gaýdarys" diýseler-de etmezdi. Gaýtam "Goýaweri, göze görnüp başlan gyzy ýetişip barýan oglan bilen bile goýberip bolmaz, onda-da ikindinden soň" diýerdi. Biz enemiziň aýdýanlarynyň düýp manysyna düşünmän "Enemiziň aýdýan zadyny" diýer-de, gülüşip oňayýardyk. Garry enem pahyr urşa gidip dereksiz ýiten adamsyna garaşyp, 2007-nji ýylda 100-e golaý ýaşap aradan çykdy. Pahyryň iň soňky deminde-de gözi gapydady...

Bu gün biz ýigit çykdyk. Birwagt adyny ýazyp bilmän gol çekmeli ýere başam barmagyny basýan, doglandan tä ýogalyança obasyndan çykman ölüp giden, Käbe deregine ýüzüne sylp togap etmeli bu adamlaryň bilýän zatlaryny biz indi diniň-şerigatyň düzgünlerini beýan edýän galyň-galyň kitaplary açyp biljek bolýarys. Dogrudanam namaz ýaşy buýrulan oguly (12 ýaş), we gyzy (9 ýaş) hatda bir garyndan çykan doganam bolsa ikiçäk goýmaly däl eken...

Olar bu zatlary nädip bildilerkä? Mal yzynda, ekin-tikin yzynda entäp ýörüşlerine bu zatlary bilmäge haçan wagt tapdylarka? Ýogsa-da, biz näme üçin heňňamlaryň henize çenli görmedik ösüşini başdan geçirýän şu döwründe, hojalyk işlerimiziň tas ýarysyndan gowragyny ösen tehnologik enjamlar bilen amala aşyrýan wagtymyza eklenç, iş we ş.m bahanalary tutaryk edinip, bala-çagalarymyza türkmençilik edim-

gylymlaryny, asylly döp-dessurlarymyzy, dini we milli gymmatlyklarymyzy öwretmäge wagt tapyp bilemzok? Geçen asyryň başynda doglanlaryň (garry enemiziň döwürdeşleri) eýse biziň önünüzde näme eden etmişleri barka? Näme üçin biz olaryň nusgalyk edim-gylymlaryny nesillerimize mynasyp görnüşde siňdirip bilemzok?

Türkiýäniň häzirki 12-nji Prezidenti Rejep Taýýyp Erdogan irkiräk çykyşlarynyň birinde: "Biz Günbataryň ahlagyny däl-de, ylmyny özleşdirmelidiris" diýipdi. Bu çykyş wagtynda syrtyny ýewropaly ketdelere direýän syýasy oppozisionerler tarapyndan dini şowinizme tarap taýma diýlip düşünilipdi. Dogrudanam, biz Günbataryň ahlagyndan näme almaly? Aýalyny biri-birinden gysganmaýan fransuzlaryň maşgala edim-gylymlarynyny? Ýa bolmasa gollandiýaly meşhur futbolçy Raýn Giggseyň birnäçe ýyllap agasynyň aýaly bilen "gezenden" soň, munuň üçin agasyndan şahsy internet hasabynyň üsti bilen ötünç soramagymy biziň ýaşlarymyz üçin görüm-göreldelek hüý-häsiýetler?! Erkek erkege, zenan zenana nika baglaşmaga rugsat berýän kanunlary durmuşa ornaşdyrýan Ýewropa döwletleriniň lýuks durmuşymy bize ülnülik durmuş ölçegleri? Eger bu türk jemgyýetçiligi ýewropanyň haýwanlaşan ahlagyny belli bir derejede özüne siňdirýän bolsa, biziň türkmen jemgyýetimiz hem köp ýaramaz gylyklary türk jemgyýetçiliginden alýar. Munuň beýle bolmagyna türk teleýaýlymlary we olarda berilýän türk teleseriallary az iş bitirenok. Bu gün Magtymguly Pyragynyň, Berdi Kerbabaýewiň ýa bolmasa Gaýgysyz Atabaýewiň, Nedirbaý Atabaýewiň haçan we nirede doglandygyny we haçan nirede aradan çykandygyny, olaryň türkmen üçin näme iş edendiklerini bilmeýän bir ýetginjek ýa-da ýaş gyz haýsydyr bir türk artistiniň ýa-da aýdymçysynyň doglan ýylynam bilýär, maşgalasynda näçe adam bardygynam bilýär, hatda kim bilen pynhan gatnaşyk saklaýandygynam, agşamky ýatyw-turywyna çenli ilik-düwme bilýär. Has beteri-de, olaryň adyna adyny, geýnişine geýnişini, sypatyna sypatyny, gepleýşine gepleýşini meňzetjek bolup ýören suwumsyzlar bar. Bu nämäni aňladýar? Millilikden daşlaşmagymy? Biz-ä muny diňe millilikden daşlaşmagy däl-de, adamçylykdan daşlaşmak diýip düşüňäris. Ahlagy bozuk adamlar bilen türkmen halky bir

çanakdan nahar iýmändir. Nahar iýmek beýle-de dursun, toýda-ýasda-da gatnaşylmandyr. Il gözünden düşen adamyň ahyrky gününde neňeň-niçik hala galýandygyny görnükli ýazyjy Osman Öde "Binobat dünýäniň nobaty"* hekaýasynda ussatlyk bilen görkezýär. Hatda şular ýaly ýagdaýa bir säwlik bilen düşseňem muny hiç kime düşündirjek gümanyň ýok. Il-günüň ýazgaran adamy başyny alyp bir ýerlere gidäýmese, oňa ýaşaýan ýerinde orun ýok. Bu ýagdaý bolsa ýazyjynyň "Ogry depe" ** hekaýasynda suratlandyrylýar. Ýakyn döwrümüziziň uly şahyry Berdinazar Hudaýnazarow "Dönüklük"*** atly goşgusynda türkmeniň aňyrdan gelme arassa ahlakyna dönüklük eden aýalyň düşen günü juda täsir ediji we terbiýeleýji görnüşde açylyp görkezilipdir. Hatda juda aýylganç şekilde goşgyny tamamlayar:

Ol gepläp bilenok geleli bärei.
Göýä bogazynda galan dek şänik.
Ol nädip geplesin? Nädip geplesin? ~
Öz öýünden çyksa iň uly dönük?!.

Eger şu bendiň manysyny has globallaşdyryp alsak, onda türkmen halkynyň içinden dömüp çykan şunça ahlaksyzlyklary görenimizde, onda özümize "BIZ TÜRKMEN!" diýip gezip ýörmegimiziň hiç hili manysy-da ýok. Türkmenähraly türkmenleriň biriniň aýdyşy ýaly: "Eý, türkmen, näme boldy saňa?!.." diýip durmaly boldy ýöne...

Berdinazar aganyň sypatlandyran "aýallaryny" türkmen soň-soňlaram unutmandyr. Berdinazar şahyryň galagoply we agyr ýyllaryny başdan geçiren Baýram Jütdiýewiň goşgularynda-da "mes Abadanyň"**** we Öwezduurdy Nepesowyň "Uzak-uzak ýyllar" romanynyň gahrymanyň keşbinde-de ör-boýuna galyp, kalbymyzda ýigrenç duýgusyny oýarýar.

Öňler at-abraýdan düşenleri il-gün obadan kowar ekenler. "Dinden çyksaň çyk, ilden çykma" diýen söz düzümi şondan gelip çykýar. Ilden çykmaq -ilden çykarylmak, obadan kowulmak. Bu türkmen üçin ölümdenem million esse agyr zat. Belki-de, şonuň üçin türkmen ençeme asyrlap döwletsiz ýaşandygyna garamazdan, dogan-garyndaşyna, obasyna gezek gelende janyny orta goýmaly

bolsa-da goýandyr. Halallyk, dogruçyllyk prinsiplerinden zerre ýaly hem taýmandyr we bu ahlak gymmatlyklaryny zannyna siňdiripdir. Halallygy, dogruçyllygy milli çarçuwada türkmen ýaly süňňüne siňdiren başga millet ýeriň ýüzünde ýokdur. Türkmençilik diýlen ahlak kodeksi hut şol gymmatlygyň ýazylmadyk, ýöne nesilden-nesile, gandan gana geçip gelýän kada-kanunlarydyr. Bular ýaly ýokary ahlağa baryp birinji müňýyllygyň soňky çäryeginde yslamy biziň aramyza getiren musulman araplaryň özleri haýran galypdyr...

Gynansak-da, Osman Ödäniň "Takdyryň ýagyr teni"***** hekaýasyny okanyňda, näme üçin şu hekaýanyň gahrymany ýaly halal we hakykatdan ölse-de dänmeýän dogruçyl adamlar häzir ýokka?" diýip böwrüňe diň salanyňy duýman galýarsyň.

Eýýäm togsanynjy ýyllara gelenimizde, "mes Abadanlaryň" has köpelendigini, öň ile çykanda müýnürgäp gezyän kemçinleriň "geçileriniň daga ýaýrandygyny" ýygy-ýygydan görmäge başladyk. Öwezduurdy Nepesowyň "Zyýarat", "Kyýamat-magşara çenli", "Gyrnak" romanlary, Orazguly Annaýewiň "Girdap" romany, Kömek Kulyýewiň "Tükenmezköne" ***** powesti hut şol ýyllaryň ahlak tragediýasyny suratlandyrýar. Belki-de, Nobatguly Rejebowyň "Söýýän – sen girişmi jelepçilige..."***** diýip başlanýan goşgusy hem şol çat açyp başlan gelin-gyz haýasynyň, türkmen ahlagynyň agysy diýip düşünmelidir?!

Nebimiz agyrsa-da, ahlak gymmatlyklarymyzy daşky täsirlerden juda we juda goramaly häzirki döwründe ýazyjy-şahyrlarymyz ahlak temasyna az ýüzlenýärler. Eýse ýazyjy-şahyrlarymyz "Demoklyň gylyjy" ýaly aram-aram depämize galgap gidýän bu ahlaksyzlyk belasy ilimizi tutuş gaplap alaýsa dagy (almaz, enşalla!), ilin-günüň bir adamy hökmünde öz maşgalalary bu belalardan aman galar öýdýärlermikä?!.

Önem biri "Özüňi düzet, 1000 adam halas bolsun!" diýipdir. Bu söz bilen hem ylalaşýan, hem ylalaşamok. Ylalaşýan tarapym: bu sözde "özüň nusgalyk, görüm-göreldelek ynsan bol, goý töweregiňdäki saňa ýakyn 1000 adam düzelsin" diýen manyny alýaryn, ylalaşmaýan tarapym: "özüňi bil, öz güýjüň ýetäýjek ýakyn adamlaryňy halas et, ile näme bolsa şo bolsun" diýen many bar... Atdan-abraýdan düşüp ýören ýakynlarymyz, dost-

ýarlarymyz, tanyş-bilişlerimiz bolmasa-da, gitdigiçe ýukalýan ahlak perdesiniň erte-birigün biziňem başymyzdan inmejekdigine kim kepil geçip biler? Biz-ä kepil geçip biljek däl. Sizem özüňiz babatda kepil geçip bilersiňiz öýdemok.

Näme etmeli? Meselem, öýde aýallarymyza türk teleseriallaryna, çagalarymyza dürli masonik simwollar bilen gurşalan amerikan multafilmlerine tomaşa etmegi gadagan etmeli diýerismi? Ýa bolmasa şuna meňzeş bir çäklendirme? Ýok! Beýtmek düýbünden ýalňyş. Biz islese-islemesek-de jemgyýetimiz daşky dünýäniň bir bölegi bolup durýandygy üçin şahsy we döwlet derejesindäki gadagançylyklar muňa hiç hili täsir edip bilmez. Gaýtam tersine daşardan gelýän zyýanly täsirlere bolan islegleri artdyrar. Onda näme etmeli? Munuň üçin ilkinji nobatda milli medeniýetimizi: ruhy, medeni we dini gymmatlyklarymyza esaslanýan täze milli sungatmyzy, täze milli edebiýatymyzy döretmeli. Biz muny propogandirlmek üçin telewideniýäniň, gazet-žurnallaryň, neşirýatyň, internetiň, mahlasy mümkin bolan we amatly islendik serişdeden ýerlikli peýdalanmaly. Bu gün soňky klaslarda okaýan mekdep okuwçylarynyň el telefonlarynda ýygy-ýygýdan duşýan her dürli pornografik wideorolikleriň ýerini milli medeniýetimiziň parçasý bolan täsirli kinofilmleriň bölekleri, milli ahlakdan gyşarmaýan klipler we ş.m gymmatly eserler bilen dolduryp bilmesek, onda türkmen intelligensiýasynyň jemgyýete täsir edip biliş güýjüniň entek-entekler pesdigini, hatda muny amala aşyrmak üçin agzabam oturmagyň hajatynyň ýokdugyny görkezýär. Eger biz munuň hötdesinden gelip bilmesek onda Şyhmyrat Abdyllyýewiň:

Sada yigit ynanypdy ,, dost "diýip,
Bilman ynam-ygtykatyň çägin.
,, Dost" diýilyan bet niýete has uýup,
Duzun iýip, azdyrypdy gäbini.

Onuň maşgalasyn alyp nazara,
Gözlerini çarhlap, ogryn bakýardy.
(Galam titireýar yzyn yazara,)

Bolşy gelne günbe-günden ýakýardy.

... Gyzgyn posalaryň haram lezzeti
Ikisiniň ygtyýaryn alypdy.
Işikde duranyň köňül ezýeti,
Ynamyn ýer bilen ýegsan kylypdy.

Wejera görnüşe gahar gaýnady,
Go: mlaryň içinde urdy kuregi.
Aşhana pyçagy elde oýnady,
Ildirdi ujuna iki ýüregi.

«Bar diýýärler herki işiň alajy»,
«Bu söz düşer daryganlaň ýadyna».
Obaň çetindäki igde agajy
Hem gulaç ýüp ýetdi onuň "dadyna".

Sada ýigit arman bilen gitmedi,
Ýumulgydy dideleri-gabagy.
Namys onuň abraýyny dikledi,
Ýykyp-ýumrup ,, ahmyr" atly gabawy.

– ýaly mazmundaky eserlere sýužet boljak maşgala tragediýalarynyň ýygy-ýygýdan duş gelmegine kaýyllyk bilen tomaşa edip oňaýmaly bolýarys. Eýse daşardan aralaşýan we türkmenе mahsus bolmadyk ýaramaz hüý-häsiýetler şо ýaramazlyklaryň netijesi dälmi näme?...

Milli medeniýetimiziň, edebiýatymyzyň hak Howandary Hormatly Prezidentimiz G.Berdimuhammedowyň döredijilik intelligensiýasyna döredip berýän giň mümkinçilikleriniň çäginde jemgyýetimize daşardan aralaşýan edýän zyýanly täsirlere garşy bu tutumly işleriň amala aşyryljakdygyna tüýs ýürekden ynanýarys.

Ahlak mätäçligi goraga mätäç barlykdyr. Her kim özüne düşýän mukaddes borjuny ýerine ýetirse, ýazyjy-şahyrlarymyzam oňa gala bolsa, şol gorag öz-özünden amal bolar.

♣ Bellik:

*"Binobat dünýäniň nobaty" – hekaýa saýtda goýuldy.

**"Ogry depe" – hekaýa saýtda goýuldy.

***"Dönüklük" – goşgy saýtda goýuldy.

****Agzalýan goşgy saýtda goýuldy.

*****"Takdyryň ýagyr teni" – hekaýa saýtda goýuldy.

*****"Tükenmezköne" – powest saýtda goýuldy.

*****"Söýýän" – goşgy saýtda goýuldy.

Jemgyýetçilik tankydy